

(əvvəli ötən sayımızda)

Uruk dövrünün xarakterik abidələri Xəzər dənizinin sahil-lərindəki Qafqazın şimal-şərq ərazilərində də geniş şəkildə təmsil olunmuşdur. Uruk miqrantlarının Qafqaza doğru ikinci marşrutu İran yaylası üzərindən hərəkət edərək Azərbaycanın Leyla təpə, Böyük kəsik, Poylu I-II, Mışarqaya, Alxan təpə, Çinər təpə, Şomul təpə, Adsız təpə, Xocasənli və digər ərazilərində qədim şəhər mədəniyyətlərinin və o cümlədən Abşeron yarımadasında Uç təpə, Soyuq bulaq kurqanların yaradıcıları olmuşlar. (Konstantine Pitskhelauri. Vol. 6. N2, 2012, Səh. 153-157)

Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsində e.q. IV-III minilliklərinə aid Kür-Araz mədəniyyəti Kültəpə I-II, Aşağıdaşarx, Ovçular, Maxta I-II, Xələc, Ərəbyenqicə, Dizə, Qarabulaq arxeoloji abidələrini əhatə edən qədim yaşayış yerləri və nekrapollarla təmsil olunmuşdur. Şərur rayonunun Arpaçay sahilində yerləşən Ovçular təpəsi arxeoloji abidəsi xalkolit dövrünə, son daş və erkən bürünc dövrünə aid olub əsası e.q. 4300-ci ildə qoyulmuşdur. Güney Azərbaycan ərazisində Naxçıvan arxeoloji abidələri ilə bənzərlik təşkil edən abidələr Həsənli, Köhnə təpə, Pasqah təpə, Haftafan təpəsi arxeoloji mədəniyyətlərdir. (Akbar Abedi. 2015. Səh. 91-107)

Bir çox müəlliflərin qeyd etdiyinə görə Sumer şəhər dövlətləri həmin ərazidə məskunlaşan boy birliklərinin adını daşıyırdılar. Yuxarıdakı bölmələrdə bəhs etdiyimiz kimi Kəngərler Sumerin hökmlər sülaləsini təşkil edən boy idi. Qədim dövrlərdən etibarən Azərbaycan türkləri Bəsre körfəzini onun ən əski adı ilə Kəngər körfəzi adlandırırlar. Kəngərler bir çox türk xalqlarının tərkibində boy birliyi şəklində mövcud olsalar da, onların əsas vətənləri Azərbaycandır və indi də kompakt şəkildə Azərbaycanda yaşamaqdadırlar. Sumer etnosunun kökünü Su boy birliyi təşkil edirdi. Avropanın görkəmli assuroloq və sumeroloqları Mesopotamiyada, Zağros dağları yaylalarında və Anadoluda məskunlaşmış subir, kas/kuz, qut, namri, bars, kheta, aqban, qarqar, tibir, mesek, qədim turanlı tayfa və xalqların etnik mənşə baxımından sumerlərə bağlı olduqlarını yazmışlar.

Elam tarixi haqqında dəyərli araşdırmaların müəllifi olan alman assuroloq Georg Hüzinq Azərbaycan ərazisində çox qədimdən etibarən türk tayfala-

Turan irqi nəzəriyyəsini bəşəriyyətin müstəqil irqi kimi ilk dəfə elmi ədəbiyyata fransız antropoloqu XX əsrin əvvəlində Josef Denker gətirmişdir. Denker Türklərin Turan irqinə aid olduqlarını və bu irqə türk dilində danışan xalqların mənsub olduqlarını yazır. Türk dilində danışan və turanlı adlandırılan xalqlar Asiyanın yarısını, Şərqi Avropanın böyük hissəsini, Şimal buzlu okeanın sahillərini, İran yaylasını, Mərkəzi Rusiya

Ələsgər Siyablı

idlər olub əsl türklərdirlər və onlar heç bir zaman monqoloid qarışığına malik olmamışlar. Xəzər dənizinin şərqində və Aral dənizinin cənubunda yaşayan türkmənlər Orta Asiyada Aralıq dənizi irqinin davamçılarıdır. Türkmənlər əsas etibarilə dolixokefaldırlar. Türkmənlərə ən yaxın qohum xalq olan Qafqazda və İranın böyük ərazisində məskunlaşmış azərbaycan türkləri monqoloidliyə daha az məruz qalmışlar. Azərbaycanlıların böyük hissəsi türkmənlərlə eynidirlər, az bir hissəsi yerli qafqazlılarla qaynaq qarışmışlar. Azərbaycanlıların böyük hissəsi uzun qafalı dolixokefaldırlar, az hissəsi monqoloidlərlə qarışmış broxikefal tipinə mənsubdurlar.

yada haqqında bəhs olunan Cənnətdəki çayların Araz və Kür çayları olduğunu qeyd edərək yazır: "Cənnətin yerləşmiş olduğu ikinci qrup ərazi Bibliyada bəhs olunan Qafqazda yerləşən Pıxson və Qıxon çaylarının vadiləridir. Qıxon adlanan və Ərzurumdan başlayıb axan və Qarsda keçən Araz çayının sol sahillərində yerləşən Culfa, Ordubadın Eden bağlarını əks etdirir, sonra o Kür çayına qovuşur və Xəzər dənizinə tökülür. (F.Delitzsch. 1881, Səh. 33)

Cənnətin yerləşdiyi ərazinin araşdırılması ilə məşğul olan digər bir müasir tədqiqatçı isə ingilis arxeoloqu və misirşünası David Rohldur. O araşdırmaları nəticəsində Bibliyada bəhs olunan cənnətin Xəzər dənizi və Urmıya gölü arasında Qərbi Azərbaycanda yerləşdiyini qeyd edir. Rohl cənnətdəki Eden bağının və mərkəzinin Təbrizdə olduğunu təsdiq edir. O Araz çayının qədim mənbələrə haqqında bəhs olunan və Xəzər dənizinə

Dünya tarixinin Turan dövrü

olan qədim yer adları bunu sübut edir. Yaxınlıqdakı Qafqaz regionundamövcud olan türk dili dialektləri də bunu təsdiq edir. Bu əraziyə gələn iran tayfaları onlara yabançı olan bu xalqların məskunlaşdığı ərazilərdən keçərək gəlmiş və onların bir çoxunu öz yerlərindən sıxışdırmışlar. (Georg Hüsing. 1916, Səh. 13)

Digər alman iranşünası A.Qutşmida görə də Azərbaycan türklərin qərbə doğru yürüşlərində başlıca qapı rolunu oynayırdı və türklər ilk öncə burda məskunlaşmışdılar. (Alfred Gutschmid. 1888, Səh. 21)

Alman tarixçisi Şpiqelin yazır ki, Anariyalər, yəni türklərin qədim zamandan arilərle yanaşı Midiyada və Atropatenada – Azərbaycanda məskunlaşmışdılar.

Antropoloqlar Azərbaycan türklərini, türkmənlərlə bütövlükdə türklərin böyük əksəriyyətini Turan, Alp və Aralıq dənizi irqinə aid edirlər.

və Qafqazın böyük hissəsini əhatə edən ərazilərdə yaşayırlar. (J.Deniker. 1913. Səh. 375)

Azərbaycan türklərini Turan irqinə aid edən alman antropoloqu Eykştedt Turanın indiki Türkmənistan və Qazaxıstanın yerləşdiyi ərazi olduğunu yazır. Turanlılar güneyə doğru hərəkət edərək İran və Anadolu üzərindən geniş ərazilərə çıxdılar bura tundra olduq kimi rütubətli şərait mövcud idi. Lakin sonradan Turanlılar burda protoaralıq-dənizi insanları timsalında bir rəqiblə qarşılaşdılar. Turanlıların İran üzərindən qərbə doğru yürüşləri sonrakı dövrlərdə dəfələrlə təkraralandı. (Egon von Eikstedt. 1934.)

Qədim Turanın ən önəmli ərazisini təşkil edən Azərbaycanda Turan adlı çoxsaylı toponimlər mövcuddur.

Türklərin tarixən ağdərilə və avropoid altaylılardan hesab edən C.Kuna görə Türkmənlər, azərbaycanlılar, osmanlı türkləri, səlcuklular ağ rəngli avropo-

(C.S.Coon. 1939, Səh. 239, 424)

V.Ripli Avropanın Alp irqinin Asiya kökənli olduğunu və türkmənləri Azərbaycanlıları, Şimali Qafqaz türkləri ilə yanaşı tatarları Alp irqinə aid edir. (Ripley W. 1899. Səh. 419)

Azərbaycan təkcə dünyanın ən qədim tarixi ərazisi və mədəniyyət mərkəzi kimi deyil, həmçinin təbiətinin insan yaşayışı üçün ən əlverişli olması və füsunkar gözəlliyi ilə də diqqətləri cəlb etmişdir. Bir çox tarixçilər qədim dini kitablarda bəhs olunan müəyyən hadisələri Azərbaycanla əlaqələndirirlər. Araşdırmaların nəticəsində Yəhudilərin müqəddəs kitabı olan və çox zaman tarixi mənbə kimi də istinad olunan Bibliyada təsvir olunan Cənnətin yerləşdiyi yerin Azərbaycanda olduğu müəyyən olunmuşdur.

Həmin araşdırıcılardan biri də görkəmli alman assuroloqu "Cənnət harda yerləşir" əsərinin müəllifi Fridrix Deliçdir. O Bibli-

tökülən Ceyhun çayı olduğu fikrini irəli sürür. Bibliyada deyildiyinə görə Edəndən dörd qol çay ayrılırdı. Bu qolların ən başlıcası Təbrizdən keçərək Urmıya gölüne tökülən Meydan çayı idi. Urmıya gölü Bibliyada təsvir olunan dörd Cənnət çayının mənbəyini təşkil edirdi. Geoloji proseslər nəticəsində çayların bir neçəsi öz mənsəbini dəyişə bilirdilər. David Rohl Cənnətin Binbliyada təsvir olunan coğrafi kordinatlarının və təbii şəraitinin heyrləndirici dərəcədə Təbrizə uyğun olduğunu qeyd edir. Təbrizin Edemin mərkəzi olması 2006-cı ildə fəzadan virtual çəkiliş zamanı da təsdiq olunur. Bu çəkilişdə füsunkar dağlıq ərazidə yerləşən Təbrizin Cənnətin mərkəzi olmasını bir daha təsdiq edir. David Rohl Təbrizin cənubunda yerləşən 4 min metr hündürlüyə malik Səhənd dağının Bibliyada peyğəmbər İzekilin bəhs etdiyi cənnətdə mövcud olan Tanrı dağı olduğunu təsdiq edir.

(ardı gələn sayımızda)